

Karl Marks i Fridrih Engels

Manifest komunističke partije

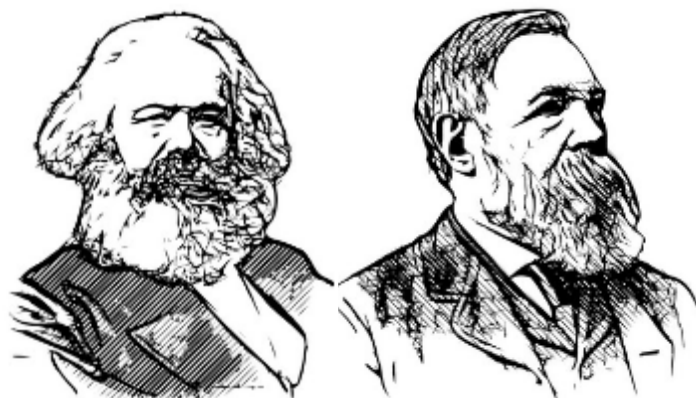
Revolucionarni savez rada Srbije,
2020.

Bauk kruži Evropom - bauk komunizma. Sve sile stare Evrope sjedinile su se u svetu hajku protiv tog bauka, rimski papa i ruski car, Meternih i Gizo, francuski radikali i nemački policajci.

Gde je ona opoziciona partija koju njeni protivnici na vlasti nisu izvikali kao komunističku, gde je ona opoziciona partija koja nije naprednijim opozicionarima kao i svojim reakcionarnim protivnicima vratila natrag u lice prekor koji ih je imao žigosati kao komuniste?

Sve evropske sile već priznaju komunizam kao silu. Krajnje je vreme da komunisti otvoreno izlože svoja shvatanja, svoje ciljeve, svoje težnje, te da pričama o bauku komunizma protivstave manifest same partije.

U tu svrhu sastali su se u Londonu komunisti najrazličitijih narodnosti i sastavili sledeći Manifest, koji se objavljuje na engleskom, francuskom, flamanskom i danskom jeziku.

Objavljeno februara 1848. Godine

MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE,

Sadržaj

Preambula	2
Predgovor	4-14
I. Buržuji i proleter	15-23
II. Proleter i komunist	24-30
III. Socijalistička i komunistička literatura	31-38
IV. Stav komunista prema raznim opozicionim strankama	39-40

Predgovor

Predgovor nemačkom izdanju od 1872

"Savez komunista", međunarodno radničko udruženje, koje je pod tadašnjim prilikama, razume se, moglo biti samo tajno, naložio je potpisanima, na kongresu održanom u Londonu u novembru 1847, da sastave za javnost opširan teoretski i praktičan program partije. Tako je nastao sledeći Manifest, čiji je rukopis poslat u London u štampu nekoliko nedelja pred februarsku revoluciju. Objavljen prvo na nemačkom, bio je na tom jeziku štampan najmanje u dvanaest raznih izdanja u Nemačkoj, Engleskoj i Americi. Na engleskom jeziku objavljen je prvi put 1850 u Londonu u "Red Republican" ("Crvenom republikancu"), u prevodu mis Helen Makfarlen, a 1871 bar u tri razna prevoda u Americi. Na francuskom jeziku prvo u Parizu, pred sam Junski ustanak od 1848, a nedavno u njujorškom "Le Socijaliste" ("Socijalist"). Novi prevod priprema se. Na poljskom u Londonu, kratko vreme posle prvog nemačkog izdanja. Na ruskom u Ženevi, šezdesetih godina. Na danski je isto tako bio preveden ubrzo posle svog izlaženja.

Mada su se za poslednjih dvadeset i pet godina prilike mnogo izmenile, opšta načela koja su izložena u ovom Manifestu ostaju i danas još uglavnom potpuno tačna. Ponešto bi imalo da se popravi ovde-onde. Praktično primena ovih načela, kako to objašnjava sam Manifest, zavisiće svugde i u svako doba od istorijski datih okolnosti, te se zato nikako ne pridaje neki poseban značaj revolucionarnim merama koje se predlažu na kraju odeljka II. To bi mesto danas u mnogom pogledu drukčije glasilo. Uzimajući u obzir ogromni razvitak krupne industrije za poslednjih dvadeset i pet godina i paralelni napredak partijske organizacije radničke klase, uzimajući u obzir praktična iskustva, prvo februarske revolucije, a još više Pariske komune, kada je prileterijat prvi put držao političku vlast za dva meseca, taj je program danas mestimično zastareo. Naročito je Komuna pružila dokaz da "radnička klasa ne može jednostavno prisvojiti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje sopstvene ciljeve". (Vidi "Građanski rat u Francuskoj. Adresa Generalnog veća Međunarodnog radničkog udruženja", nemačko izdanje, str. 19, gde se ova misao opširnije razlaže.) Dalje se po sebi razume da je kritika socijalističke literature za danas manjkava, jer doseže samo do 1847; a isto tako da su napomene o stavu komunista prema raznim opozicionim partijama (IV odeljak), iako su u osnovnim potezima i danas još tačne, ipak u pojedinostima danas već zato zastarele što se politički položaji iz

osnova izmenio i što je istorijski razvitak izbrisao iz života većinu tamo nabrojanih partija.

Međutim, Manifest je istorijski dokumenat, i mi sebi više ne pridajemo pravo da na njemu ma šta menjamo. Možda će neko kasnije izdanje izaći sa uvodom koji će premostiti rastojanje od 1847 do danas. Ovo izdanje došlo je za nas suviše neočekivano da bi smo našli vremena za to.

Karl Marks. Fridrih Engels
London, 24. juna 1872.

Predgovor ruskom izdanju od 1882

Prvo rusko izdanje "Manifesta komunističke partije" u prevodu Bakunjinovom izašlo je početkom šezdesetih godina u štampariji "Kolokola". Zapad je tada u ruskom izdanju Manifesta mogao da gleda samo literarni kuriozum. Danas bi takvo shvatanje bilo nemoguće.

Kakav je ograničeni prostor u ono vreme (decembra 1847) još zauzimao proleterski pokret, najjasnije pokazuje završna glava Manifesta: Stav komunista prema raznim opozicionim partijama u raznim zemljama. Tu nedostaju upravo - Rusija i Sjedinjene Države. Bilo je to vreme kada je Rusija bila poslednja velika rezerva celokupne evropske reakcije; kada su Sjedinjene Države usisavale useljavanjem suvišak snage evropskog proleterijata. Obe zemlje snabdevale su Evropu sirovinama i bile su u isto vreme tržišta na kojima je Evropa prodavala svoje industrijske proizvode. Obe zemlje su tada bile dakle na ovaj ili onaj način stubovi postojećeg evropskog poretka.

Kako je danas drukčije! Baš su evropski useljenici omogućili Severnoj Americi da razvije džinovsku poljoprivrednu proizvodnju, čija konkurencija iz temelja potresa evropsku zemljišnu svojinu - malu i veliku. Osim toga imigracija je omogućila Sjedinjenim Državama da iskoriste svoje ogromne industrijske pomoćne izvore s takvom energijom i u takvim razmerama, da to uskoro mora slomiti dosadašnji industrijski monopol zapadne Evrope, a naročito Engleske. Obe okolnosti imaju obratno revolucionarno dejstvo na samu Ameriku. Mala i srednja zemljišna svojina farmera, osnovica celog političkog uređenja, postepeno podleže konkurenciji džinovskih farma; u isto vreme razvija se po prvi put u industrijskim oblastima masovni proleterijat i basnoslovna koncentracija kapitala.

A Rusija! Za vreme revolucije od 1848-49 nisu samo evropski vladari nego i evropski buržuji nalazili u ruskoj intervenciji jedini spas od tek probuđenog proleterijata. Car je bio proglašen za šefa evropske reakcije. Danas je on ratni zarobljenik revolucije u Gačini, a Rusija je pretstraža revolucionarne akcije u Evropi.

Komunistički manifest imao je za zadatak da proglasi neizbežno pretstojeće rasulo moderne buržoaske svojine. A u Rusiji, naspram brzog cvetanja kapitalističke špekulacije i tek započetog razvitka buržoaske zemljišne svojine, nalazimo više od polovine zemlje u rukama zajedničkog seljačkog poseda. Sada se pita: Može li ruska občina, taj makar i jako potkopani oblik prastarog zajedničkog zemljišnog poseda, preći neposredno u viši oblik komunističke zajedničke svojine? Ili, mora li ona naprotiv pre toga proći isti proces raspadanja koji sačinjava istorijski razvitak Zapada?

Jedini odgovor koji je danas moguće dati na to jeste ovaj: postane li ruska revolucija signal za proleterku revoluciju na Zapadu, tako da jedna drugu dopunjuju, onda može sadašnja ruska zajednička zemljišna svojina poslužiti kao polazna tačka komunističkog razvitka.

Karl Marks. Fridrih Engels.
London, 21. januar 1882.

Predgovor nemačkom izdanju od 1883

Predgovor ovom izdanju moram na žalost sam potpisati. Marks, čovek kome celokupna radnička klasa Evrope i Amerike duguje više no ikom drugom. Marks leži u groblju na Hajgetu i na njegovom grobu već raste prva trava. Posle njegove smrti ne može više uopšte biti govora o preradi ili dopunjavanju Manifesta. U toliko više smatram potrebnim da ovde još jednom izričito utvrdim sledeće.

Osnovna misao koja se provlači kroz Manifest: da ekonomska proizvodnja i iz nje nužno nastala društvena struktura svake istorijske epohe sačinjava osnovicu za političku i intelektualnu istoriju te epohe; da je prema tome (od raspadanja prastare zajedničke svojine zemlje) čitava istorija bila istorija klasnih borbi, borbi između eksploatisanih i eksploatatorskih, između potčinjenih i vladajućih klasa na različitim stupnjevima razvitka; ali da je ta borba dostigla takav stupanj na kome se eksploatisana i ugnjetena klasa (proleterijat) više ne može osloboditi od klase koja nju eksploatiše i ugnjetava (od buržoazije), a da u isto vreme

zanavek ne oslobodi celo društvo od eksploatacije, ugnjetavanja i klasnih borbi - ova osnovna misao pripada jedino i isključivo Marks.

Ja sam to već često rekao; ali je baš sad potrebno da to stoji ispred Manifesta.

Iz predgovora nemačkom izdanju od 1890

Manifest je imao svoj sopstveni životni put. U času kada se pojavio, bio je sa oduševljenjem pozdravljen od tadašnje još malobrojne pretstraže naučnog socijalizma (kako to dokazuju prevodi navedeni u prvom predgovoru), a onda ga je potisnula u pozadinu reakcija koja je otpočela sa porazom pariskih radnika u junu 1848, dok nije konačno "pravno" bio poražen osudom kelnskih komunista u novembru 1852. S nestankom radničkog pokreta sa javne pozornice, koji datira od februarske revolucije, stupio je i Manifest u pozadinu.

Kada je evropska radnička klasa opet dovoljno ojačala za novi napad na vlast vladajućih klasa, nastalo je Međunarodno radničko udruženje. Ono je imalo za cilj da celokupno borbena radništvo Evrope i Amerike slije u jednu veliku vojsku. Zato ono nije moglo da pođe od načela iznetih u Manifestu. Ono je moralo imati program koji nije zatvaralo vrata engleskim trejdjuniorima, francuskim, belgijskim, talijanskim i španiskim prudonistima i nemačkim lasalovcima. Taj program - obrazloženje uz statut Internacionale - sastavio je Marks na majstorski način, što su mu priznali čak i Bakunjin i anarhisti. Za konačnu pobjedu postavaka iznetih u Manifestu Marks se oslonio jedino na intelektualni razvitak radničke klase, koji je morao rezultirati iz ujedinjene akcije i diskusije. Događaji i obrti u borbi protiv kapitala, porazi još više nego pobjede, nisu mogli a da borcima ne učine jasnim slabosti njihovih dotadašnjih lekova za sve bolesti a njihove glave pristupačnijim za temeljno razumevanje pravih uslova emancipacije radnika. I Marks je imao pravo. Radnička klasa od 1874, kada je Internacionala raspuštena, bila je sasvim drukčija nego što je bila 1864 prilikom njenog osnivanja. Prudonizam u romanskim zemljama, specifično lasalovstvo u Nemačkoj behu u izumiranju, pa su i tadašnji arhikonzervativni engleski trejdjuniori lagano došli dotle da je 1887 predsednik njihovog kongresa u Svenciji mogao da kaže u njihovo ime: "Kontinentalni socijalizam prestao je za nas da bude strašan". Ali kontinentalni socijalizam bio je već 1887 gotovo još samo ona teorija koju je objavio Manifest. I tako istorija Manifesta do izvesnog stepena održava istoriju modernog radničkog pokreta od 1848 naovamo. Sada je Manifest nesumnjivo najrašireniji, najinternacionalniji proizvod celokupne socijalističke literature, zajednički program mnogih miliona radnika svih zemalja od Sibira do Kalifornije.

Pa ipak, u vreme kad je izašao, mi ga ne bismo smeli nazvati socijalističkim manifestom. Pod socijalistima su se 1847 razumevale dve vrste ljudi. S jedne strane pristalice raznih, utopističkih sistema, specijalno ovenisti u Engleskoj i furijeristi u Francuskoj, a ti su tada već bili spali na čiste sekte u izumiranju. S druge strane najrazličniji socijalni nadržilekari koji su hteli da društvene nevolje otklone raznim nadržilekarijama i krparenjem, a da to ni najmanje ne zaboli kapital i profit. U oba slučaja: ljudi koji su stajali izvan radničkog pokreta i koji su naprotiv oslonac tražili kod "obrazovanih klasa". Nasuprot tome, onaj deo radnika koji je, uveren u nedovoljnost samih političkih prevrata, tražio je temeljan preobražaj društva, taj se deo tada nazivao komunističkim. Bio je to sirov, samo instiktivan, katkad i nešto grub komunizam, ali je bio dovoljno silan da rodi dva sistema utopijskog komunizma, u Francuskoj "ikarski" komunizam Kabea, a u Nemačkoj Vajtinglov. Socijalizam je 1847 značio buržoaski pokret, komunizam - radnički pokret. Socijalizam je, bar na kontinentu, bio sposoban za salon.

Komunizam suprotno od toga. Pa pošto smo već tada bili sasvim odlučnog mišljenja da "oslobođenje radnika mora biti delo same radničke klase", nismo se nijednog časka mogli dvoumiti koje ime da uzmemo. I odonda nam nije nikada palo na pamet da ga odbacimo.

"Proleterci svih zemalja, ujedinite se!" Mali je bio broj glasova koji su odgovorili kada smo ovaj poklič pustili u svet, ima od toga već 42 godine, uoči prve pariske revolucije u kojoj je proleterijat nastupio sa sopstvenim zahtevima. Ali 28 septembra 1864 ujedini su se proleterci većine zapadnoevropskih zemalja u slavno Međunarodno radničko udruženje. Sama Internacionala živela je ostima samo devet godina. Ali da njome zasnovani večiti savez proletera svih zemalja još živi, i živi snažnije no ikada, o tome ništa ne svedoči bolje nego baš današnji dan. Jer danas, kad pišem ove redove, drži evropski i američki proleterijat smotru svojih po prvi put mobilisanih borbenih snaga, mobilisanih kao jedna vojska, pod jednom zastavom, i za jedan najbliži cilj: za zakonsko utvrđivanje osmočasovnog radnog dana, koji je proglasio još ženevski kongres Internacionale 1866, a ponovo pariski radnički kongres 1889. Prizor današnjeg dana otvoriće kapitalistima i veleposednicima svih zemalja oči - da su danas proleterci svih zemalja doista ujedinjeni.

Kad bi samo Marks stajao pored mene da to gleda svojim očima!

F. Engels
London, 1. maja 1890.

Iz predgovora engleskom izdanju od 1888

Ugušivanje pariskog junskog ustanka od 1848 - te prve velike bitke između proleterijata i buržoazije - opet je privremeno gurnulo u pozadinu društvene i političke težnje radničke klase Evrope. Otada se borba za prevlast, opet kao u vreme pre Februarske revolucije, odigrala samo između različitih grupa posedničke klase; radnička klasa bila je ograničena na borbu za slobodu političkog delanja i na položaj krajnje levog krila radikalnih elemenata srednjeg staleža. Tamo gde su samostalni proleterski pokreti produžili da daju znaka života od sebe, bili su nemilosrdno ugušivani. Tako je pruska policija ušla u trag Centralnom komitetu Saveza komunista, koji je onda imao sedište u Kelnu. Članovi su bili pohapšeni i posle pritvora od 18 meseci izvedeni su pred sud 1852. Ovaj čuveni "Kelnski komunistički proces" trajao je od 4. oktobra do 12. novembra; sedmorica uhapšenih osuđeni su na tešku tamnicu od 3 do 6 godina. Odmah posle ove presude, preostali članovi su formalno rasturili Savez. Što se tiče *Manifesta*, izgledalo je da je od tada bio osuđen da padne u zaborav.

Kad je evropska radnička klasa opet bila nakupila dovoljno snage za nov napad na vladajuću klasu, stvoreno je Međunarodno radničko udruženje. Ali to udruženje, koje je bilo osnovano izričito u svrhu da sav borbeni proleterijat Evrope i Amerike slije u jednu jedinstvenu zajednicu, nije moglo odmah da proklamuje načela izložena u *Manifestu*. Internacionala je morala imati program dovoljno širok da bi mogao biti prihvatljiv za engleske tredjunione, francuske, belgijske, italijanske i španske pristalice Prudona i za lasalovce u Nemačkoj. Marks, koji je taj program sastavio na zadovoljstvo svih stranaka, imao je puno poverenje u intelektualni razvitak radničke klase, razvitak koji je morao doći kao rezultat povezanosti akcije i diskusije. Događaji i mene u borbi protiv kapitala, porazi još više nego pobede, nisu mogli proći a da u ljudima ne stvore svest o slabosti raznih njihovih omiljenih nadržilekarija i da ne prokrče put ka potpunom razumevanju stvarnih pretpostavki emancipacije radničke klase. I Marks je imao pravo. Kada se 1874. godine Internacionala raspala, ona je radnike ostavila već u sasvim drukčijem stanju nego što je bilo ono u kome ih je 1864. pri svome osnivanju zatekla. Prudonizam u Francuskoj, lasalovstvo u Nemačkoj behu u izumiranju, a i konzervativni engleski tredjunioni, mada su većinom već odavno bili prekinuli vezu sa Internacionalom, postepeno su se približili tački, kada je njihov predsednik prošle godine u Svensiju mogao u njihovo ime da kaže: "Kontinentalni socijalizam prestao je za nas da bude strašan". Doista, načela *Manifesta* znatno su bila napredovala među radnicima svih zemalja.

Na taj je način sam Manifest opet stupio napred. Nemački tekst bio je od 1850. više puta nanovo štampan u Švajcarskoj, Engleskoj i Americi. Godine 1872. bio je preveden na engleski, i to u Njujorku, gde je prevod bio objavljen u "Woodhull and Claflin's Weekly". Na osnovu ovog engleskog prevoda izgrađen je i jedan francuski u "Le Socialiste" u Njujorku. Otada su u Americi izašla još najmanje dva engleska prevoda, više ili manje unakažena, od kojih je jedan preštampan u Engleskoj. Prvi ruski prevod, koji je napravio Bakunjin, bio je otprilike oko 1863. izdat u Ženevi u štampariji Hercenovog "Kolokola", a drugo izdanje napravila je 1882, takođe u Ženevi, herojska Vera Zasulič. Novo dansko izdanje nalazi se u "Socialdemokratisk Bibliothek", Kopenhagen 1885; nov francuski prevod u "Le Socialiste", Pariz 1886. Posle ovog spremljen je jedan španski prevod, koji je 1886. objavljen u Madridu. Broj nemačkih novih izdanja ne da se tačno navesti, bilo ih je najmanje dvanaest. Prevod na jermenski, koji je pre nekoliko meseci trebalo da izađe u Carigradu, nije ugledao sveta, jer izdavač, kako mi je rečeno, nije imao hrabrosti da izda knjigu na kojoj je stajalo Marksovo ime, dok je prevodilac odbijao da je označi kao svoje delo. O daljim prevodima na druge jezike ja sam istina čuo, ali ih nisam imao pred očima. Tako se u istoriji *Manifesta* ogleda u velikoj meri istorija modernog radničkog pokreta; danas je on nesumnjivo najraširenije, najinternacionalnije delo cele socijalističke literature, opšti program koji priznaju milioni radnika od Sibira do Kalifornije.

Pa ipak, kada smo ga pisali, mi ne bismo mogli da ga nazovemo socijalističkim manifestom. 1847. godine pod socijalistima su s jedne strane razumevane pristalice raznih utopističkih sistema: ovenisti u Engleskoj, furijeristi u Francuskoj, koji su se već bili srozali na proste sekte koje su postepeno umirale; s druge strane, naraznolikiji socijalni nadridoktori koji su, bez ikakve opasnosti po kapital i profit, obećavali da raznim krparijama otklone svakojaka društvena zla. Behu to u oba slučaja ljudi koji su stajali izvan radničkog pokreta i koji su oslonac, naprotiv, tražili kod "obrazovanih" klasa. Onaj deo radničke klase koji se uverio u nedovoljnost čisto političkih prevrata i koji je zahtevao potpuni preobražaj društva, taj se deo u ono vreme nazivao komunističkim. Bila je to još sirova, gruba, čisto instiktivna vrsta komunizma; ali on je pogađao kardinalnu tačku i bio je u radničkoj klasi dovoljno silan da rodi utopijski komunizam, u Francuskoj Kabeov, a u Nemačkoj Vajtlingov. Tako je dakle 1847. godine socijalizam bio pokret srednjeg staleža, a komunizam pokret radničke klase. Socijalizam je, bar na kontinentu, bio "sposoban za salon"; komunizam upravo suprotno. Pa pošto smo od samog početka mi bili mišljenja da "oslobođenje radničke klase mora biti delo same radničke klase", to nije moglo biti nikakve sumnje koje smo od dva imena morali izabrati. Štaviše, odonda nam nikad ni na pamet nije palo da se odrekemo od njega.

Mada je *Manifest* zajedničko delo nas dvojice, ipak se smatram obaveznim da utvrdim da osnovna misao, koja čini njegovu srž, pripada Marksu. Ta je misao u ovome: da u svakoj istorijskoj epohi vladajući način privrede proizvodnje i razmene i društvena struktura koja nužno iz nje proizlazi čine osnovicu na kojoj se izgrađuje politička i intelektualna istorija te epohe i pomoću koje se ova jedino može objasniti; da je, prema tome, cela istorija čovečanstva (od ukidanja primitivnog rodovskog poretka sa njegovom zajedničkom svojinom zemlje) bila istorija klasnih borbi, borbi između eksplotatora i eksploatisanih, vladajućih i potčinjenih klasa; da istorija tih klasnih borbi predstavlja jedan red u razvitku, i da je u tome redu sada dostignut stupanj ukome eksploatisana i ugnjetana klasa - proleterijat - ne može da postigne svoje oslobađanje ispod jarma eksploatatorske i vladajuće klase - buržoazije - a da u isto vreme ne oslobodi jednom zauvek celo društvo od svake eksploatacije i svakog ugnjetavanja, od svih klasnih razlika i klasnih borbi.

Ovoj misli, koja je po mome mišljenju, pozvana da istorijsku nauku povede istom i onakvom napretku kakvom je Darwinova teorija podela prirodne nauke - ovoj misli smo se obojica bili postepeno približili već nekoliko godina pre 1845. Koliko sam ja u tome pravcu bio samostalno napredovao, najbolje pokazuje moj *Položaj radničke klase u Engleskoj*. Ali kada sam se u proleće 1845. opet našao sa Marksom u Brislu, on je nju već bio potpuno izradio i izložio mi je rečima koje su bile gotovo isto tako jasne kao i one kojima sam je ja gore sažeto izrazio.

Fridrih Engels
London, 30. januara 1888.

Predgovor poljskom izdanju od 1892

Činjenica da je potrebno novo poljsko izdanje *Komunističkog manifesta* daje povoda za različita razmatranja.

Prvo treba uočiti da je *Manifest* u novije vreme donekle postao merilo za razvitak krupne industrije na evropskom kopnu. U istoj meri u kojoj se u nekoj zemlji širi krupna industrija, raste među radnicima iste zemlje i želja za razjašnjenjem njihovog položaja kao radničke klase prema posedničkim klasama, širi se među njima socijalistički pokret i povećava se tražnja za *Manifestom*. Tako se po broju primeraka *Manifesta*, rasturenih u nekoj zemlji, sa prilično tačnosti može izmeriti

ne samo stanje radničkog pokreta nego i stepen razvitka krupne industrije u toj zemlji.

Prema tome, novo poljsko izdanje označava odlučan napredak poljske industrije. A da je toga napretka bilo za ovih deset godina od poslednjeg izdanja, ne može biti nikakve sumnje. Ruska Poljska, Kongresna Poljska, postala je velikom industrijskom oblašću ruskog carstva. Dok je ruska krupna industrija mestimično razbacana - deo u Finskom zalivu, deo u centru (Moskva i Vladimir), deo na Crnom i Azovskom Moru, a ostali po drugim stranama - poljska je industrija zbijena na srazmerno malom prostoru i uživa prednosti i nezgode toga. Prednosti su uvideli konkurentski ruski fabrikanti kada su tražili zaštitne carine prema Poljskoj, uprkos svojoj vatrenoj želji da Poljake pretvore u Ruse. A nezgode - za poljske fabrikante i rusku vladu - pokazuju se u brzom širenju socijalističkih ideja među poljskim radnicima i u uvećanoj tražnji za *Manifestom*.

Brzi razvitak poljske industrije, koja je prešla ruskoj preko glave, predstavlja sa svoje strane novi dokaz za neuništivu životnu snagu poljskog naroda i novu garanciju njegove predstojeće nacionalne obnove. A obnova jedne nezavisne jake Poljske jeste stvar koja se ne tiče samo Poljaka nego i svih nas. Iskrena međunarodna saradnja evropskih nacija moguća je samo ako svaka nacija bude potpuno autonomna u svojoj kući. Revolucija od 1848, koja je, pod proleterskom zastavom, naposletku pustila proleterske borce da samo sveže posao buržoazije, ostvarila je preko izvršilaca njenog testamenta Luja Bonaparte i Bizmarka nezavisnost Italije, Nemačke i Mađarske; ali Poljska, koja je od 1792. uradila za revoluciju više nego sve ove tri zemlje zajedno, ta Poljska je bila prepuštena samoj sebi kada je 1863. podlegla deset puta većoj ruskoj sili. Plemstvo nije moglo ni da održi ni da povрати nezavisnost Poljske; buržoazija je prema njoj danas u najmanju ruku ravnodušna. Pa ipak je ona neophodna za skladnu saradnju evropskih nacija. Nju može izvojevati samo mladi poljski proleterijat, i ona je sigurna u njegovim rukama. Jer radnicima cele Evrope nezavisnost Poljske potrebna je isto toliko koliko i samim poljskim radnicima.

F. Engels

London, 10. februara 1892.

Italijanskom čitaocu

Objavljivanje Manifesta komunističke partije palo je, može se reći, tačno na dan revolucija u Milanu i Berlinu, 18. marta 1848, koje predstavljaju uspon dveju nacija u centru - s jedne strane evropskog kopna, a s druge, Sredozemlja; dveju nacija koje su do tog vremena bile slabljene teritorijalnom rascepkanošću i unutrašnjim razmiricama, te su zato dospеле pod tuđu vlast. Dok je Italija bila potčinjena austrijskom caru, Nemačka, iako ne tako neposredno, morala je da podnosi ne manje osetni jaram cara svih Rusa. Posledice 18. marta 1848. do 1871. obnovljene i u izvesnoj meri bile su vraćene sebi, to se dogodilo, kako je rekao Karl Marks, zato što su isti ljudi koji su ugušili revoluciju od 1848, posle, protiv svoje volje, postali izvršioc i njenog testamenta.

Ta je revolucija svugde bila deo radničke klase; radnička klasa je bila ona koja je podizala barikade i zalagala živote. Samo su radnici Pariza, kada su oborili vladu, imali izrazitu nameru da obore vlast buržoazije. Ali ma koliko da su bili svesni neizbežnog antagonizma koji je postojao između njihove klase i buržoazije, ni privredni napredak zemlje ni duhovni razvitak francuskih radničkih masa nisu bili dostigli onaj stepen koji bi omogućio preobražaj društva. Zato je u krajnjem ishodu plodove revolucije pokupila kapitalistička klasa. U drugim zemljama, u Italiji, Nemačkoj, Austriji, radnici u osnovi nisu uradili ništa drugo osim to da su doveli buržoaziju na vlast. Ali ni u jednoj zemlji vladavina buržoazije nije moguća bez nacionalne nezavisnosti. Revolucija od 1848. morala je da povuče za sobom jedinstvo i nezavisnost onih nacija koje ih dotle nisu imale: Italije, Nemačke, Mađarske, Poljska će doći za njima u svoje vreme.

Ako, dakle, revolucija od 1848. i nije bila socijalistička revolucija, ona je ipak utrla put i pripremila teren za nju. S podstrekom koji je buržoaski režim u svima zemljama dao krupnoj industriji stvorio je on za poslednjih 45 godina svuda brojan, čvrst i snažan proleterijat; on je tako, da upotrebim jedan izraz iz *Manifesta*, rodio svog sopstvenog grobara. Bez uspostavljanja nezavisnosti i jedinstva svake nacije ne bi se moglo izvesti ni međunarodno ujedinjenje proleterijata, ni mirna, razumna saradnja tih nacija za postizanje zajedničkih ciljeva. Neka kogod pokuša da zamisli zajedničko međunarodno istupanje italijanskih, mađarskih, nemačkih, poljskih i ruskih radnika pod političkim uslovima doba pre 1848!

Tako bitke iz 1848. nisu bile uzaludne; isto tako nije prošlo uzalud ovih 45 godina koje nas odvajaju od one revolucionarne etape. Plodovi sazrevaju, i sve što želim jeste da objavljivanje ovog italijanskog prevoda bude dobar znak za pobjedu

italijanskog proleterijata, kao što je objavljivanje originala bilo za međunarodnu revoluciju.

Manifest odaje puno priznanje revolucionarnoj ulozi koju je kapitalizam odigrao u prošlosti. Italija je bila prva kapitalistička nacija. Završetak feudalnog srednjeg veka i zoru moderne kapitalističke ere obeležava jedan grandiozni lik: to je Italijan, Dante, istovremeno poslednji pesnik srednjeg i prvi pesnik novog doba. Sada, kao i 1300, nastaje jedna nova istorijska era. Da li će nam Italija pokloniti novog Dantea koji će objaviti čas rođenja ove nove, proletherske ere?

I. Buržuji i proleterii

Istorija svakog dosadašnjeg društva jeste istorija klasnih borbi. Slobodni čovek i rob, patricij i plebejac, baron i kmet, esnafski majstor i kalfa, ukratko - ugnjetač i ugnjeteni stajali su jedan prema drugom u stalnoj suprotnosti, vodili neprekidnu, čas skrivenu čas otvorenu borbu, borbu koja se uvek završavala revolucionarnim preobražajem celog društva ili zajedničkom propašću klasa koje su se borile.

U ranijim istorijskim epohama nalazimo skoro svugde potpunu podelu društva na različite staleže, mnogostruko stupnjevanje društvenih položaja. U starom Rimu imamo patricije, vitezove, plebejce, robove; u Srednjem veku feudalne gospodare, vazale, esnafske majstore, kalfe, kmetove, a uz to još gotovo u svakoj od tih klasa opet posebne stupnjeve.

Moderno buržoasko društvo, koje je proizišlo iz propasti feudalnog društva, nije ukinulo klasne suprotnosti. Ono je stavilo samo nove klase, nove uslove ugnjetavanja, nove oblike borbe na mesto starih.

Ali naša epoha, epoha buržoazije, odlikuje se time što je uprostila klasne suprotnosti. Celo se društvo sve više i više cepa na dva velika neprijateljska tabora, na dve velike klase koje stoje neposredno jedna naspram druge - buržoaziju i proleterijat.

Iz redova kmetova Srednjeg veka izašli su slobodni stanovnici prvih gradova; iz tog varoškog stanovništva razvili su se prvi elementi buržoazije.

Otkriće Amerike, otkriće morskog puta oko Afrike stvorili su nov teren buržoaziji koja se uzdizala. Istočnoindijsko i kinesko tržište, kolonizacija Amerike, razmena sa kolonijama, umnožavanje sredstava za razmenu i roba uopšte, dali su trgovini, brodarstvu i industriji dotle neviđeni polet, a s time su ubrzali razvitak revolucionarnog elementa u propadajućem feudalnom društvu.

Dotadašnji feudalni ili esnafski način rada industrije nije više dostizao za tražnju koja je rasla sa novim tržištima. Na njegovo mesto došla je manufaktura. Esnafske majstore potisnuo je industrijski srednji stalež; podela rada između različitih korporacija iščeza pred podelom rada u pojedinačnoj radionici.

No tržišta su jednako rasla, tražnja je bivala sve veća. Više ni manufaktura nije bila dovoljna. Tada su para i mašine revolucionisale industrijsku proizvodnju. Na mesto manufakture došla je moderna krupna industrija, na mesto industrijskog

srednjeg staleža došli su industrijski milionari, rukovodioci čitavih industrijskih armija, moderni buržuji.

Krupna industrija stvorila je svetsko tržište, koje je bilo pripremljeno otkrićem Amerike. Svetsko tržište neizmerno je razvilo trgovinu, brodarstvo, kopneni saobraćaj. Ovaj je razvitak opet još više raširio industriju, a u istoj meri u kojoj se širila industrija, trgovina, brodarstvo i železnice, u istoj meri se razvijala buržoazija, uvećavala svoje kapitale i potiskivala u pozadinu sve klase koje je zaveštao Srednji vek.

Tako mi vidimo kako je sama moderna buržoazija proizvod dugog toka razvitka, niza prevrata u načinu proizvodnje i razmene.

Svaki taj stupanj razvitka buržoazije bio je praćen odgovarajućim političkim uspehom. Ona je bila ugnjeteni stalež pod vlašću feudalnih gospodara, naoružana i samoupravna zajednica u komuni, ovamo nezavisna gradska republika, onamo treći oporezovani stalež monarhije, zatim u vreme manufakture protivteža plemstvu u staleškoj ili apsolutnoj monarhiji, uopšte glavna podloga velikih monarhija, dok najzad, s postankom krupne industrije i svetskog tržišta, nije osvojila u modernoj predstavničkoj državi isključivu političku vlast. Moderna državna vlast samo je odbor koji upravlja opštim poslovima cele buržoaske klase. Buržoazija je u istoriji odigrala snažnu revolucionarnu ulogu.

Gde god je došla na vlast, buržoazija je razorila sve feudalne, patrijarhalne i idilične odnose. Ona je nemilosrdno pokidala šarolike feudalne veze koje su čoveka vezivale za njegovog prirodnog pretpostavljenog, i nije ostvila između čoveka i čoveka nikakvu drugu vezu osim golog interesa, osim bezdušnog "plaćanja u gotovu". Ona je u ledenoj vodi sebičnog računa utopila svete drhtaje pobožnog zanosa, viteškog oduševljenja, malograđanske osećajnosti. Ona je lično dostojanstvo pretvorila u prometnu vrednost i na mesto bezbrojnih povelja priznatih i izvojevanih sloboda stavila **jednu** besavesnu slobodu trgovine. Ona je, jednom reči, na mesto eksploatacije prikrivene verskim i političkim iluzijama stavila otvorenu, besramnu, direktnu, surovu eksplotaciju.

Buržoazija je sa svih dotada dostojanstvenih profesija, na koje se gledalo sa strahopoštovanjem, skinula svetiteljski oreol. Ona je lekara, pravnika, sveštenika, pesnika i naučnika pretvorila u svoje plaćene najamne radnike.

Buržoazija je sa porodičnog odnosa zderala dirljivi sentimentalni veo i svela ga na čisto novčani odnos.

Buržoazija je otkrila kako je brutalno ispoljavanje snage, zbog kojega se reakcija toliko divi Srednjem veku, nalazilo odgovarajuću dopunu u najmlitavijem dembelisanju. Tek je ona pokazala šta je ljudska delatnost u stanju da uradi. Ona je stvorila sasvim drukčija čuda nego što su egipatske piramide, rimski vodovodi i gorske katedrale, ona je izvela sasvim drukčije pohode nego što su bile seobe naroda i krstaški ratovi.

Buržoazija ne može da postoji a da neprekidno ne revolucioniše oruđa za proizvodnju, dakle odnose proizvodnje, pa dakle i celokupne društvene odnose. A svima ranijim industrijskim klasama bio je naprotiv prvi uslov opstanka nepromenjeno zadržavanje starog načina proizvodnje. Neprekidni prevrati u proizvodnji, neprekidno potresanje svih društvenih odnosa, večna nesigurnost i kretanje izdvajaju buržoasku epohu prema svima drugima. Ona rastvara sve čvrste, zardale odnose sa svima starinskim predstavama i shvatanjima koji ih prate; svi novi odnosi zastarevaju pre no što mogu da očvrstu. Sve što je čvrsto i ustaljeno pretvara se u dim, sve što je sveto skrnavi se, i ljudi najzad bivaju prisiljeni da na svoj životni položaj, na svoje međusobne odnose pogledaju trezvenim očima.

Potreba za sve raširenijim tržištima gde će prodati svoje proizvode goni buržoaziju preko cele zemljine kugle. Svugde ona mora da se ugnezi, svugde da se naseli, svugde da uspostavi veze.

Buržoazija je eksploatacijom svetskog tržišta dala kosmopolitski karakter proizvodnji i potrošnji svih zemalja. Na veliku žalost reakcionara, ona je izvukla nacionalno tlo ispod nogu industrije. Uništene su prastare nacionalne industrije i uništavaju se svakodnevno još uvek. Potiskuju ih nove industrije, koje po cenu života više ne prerađuju domaće sirovine, već sirovine koje dolaze iz najudaljenijih oblasti, čiji se fabrikanti ne troše samo u zemlji, već u isto vreme i u svima delovima sveta. Na mesto starih potreba, zadovoljavanja domaćim proizvodima, stupaju nove koje za svoje zadovoljenje traže proizvode najdaljih zemalja i klimata. Na mesto stare lokalne i nacionalne samodovoljnosti i ograđenosti stupa svestrani saobraćaj, svestrana uzajamna zavisnost nacija. A kako je u materijalnoj tako je i u duhovnoj proizvodnji. Duhovni proizvodi pojednih nacija postaju opštim dobrom. Nacionalna jednostranost i ograničenost postaje sve više nemoguća, a iz mnogih nacionalnih i lokalnih književnosti stvara se svetska književnost.

Brzim poboljšanjem svih oruđa za proizvodnju, beskrajno olakšanim saobraćajem, buržoazija uvlači u civilizaciju sve, pa i najvarvarskije nacije. Jeftine cene njenih roba jesu teška artiljerija kojom ona ruši sve kineske zidove, kojom ona i najuporniju mržnju varvara protiv stranaca prisiljava na kapitulaciju. Ona prisiljava sve nacije da prihvate buržoaski način proizvodnje, ako neće da propadnu; ona ih prisiljava da same kod sebe uvedu takozvanu civilizaciju, tj. da postanu buržuji.

Buržoazija je selo potčinila gospodstvu grada. Ona je stvorila ogromne gradove, ona je silno uvećala broj gradskog stanovništva prema seoskom i tako znatan deo stanovništva otela od idiotizma seoskog života. Kao što je selo učinila zavisnim od grada, tako je ona varvarske i poluvarvarske zemlje učinila zavisnim od civilizovanih zemalja, seljačke narode od buržoaskih naroda, Istok od Zapada. Buržoazija sve više i više savlađuje rasparčanost sredstava za proizvodnju, poseda i stanovništva. Ona je nagomilala stanovništvo, centralizovala sredstva za proizvodnju i koncentrisala svojinu u malo ruku. Nužna posledica toga bila je politička centralizacija. Nezavisne, gotovo samo savezom povezane provincije s različitim interesima, zakonima, vladama i carinama sabijene su u **jednu** naciju, **jednu** vladu, **jedan** zakon, **jedan** nacionalni klasni interes, **jednu** carinsku granicu.

Buržoazija je u svojoj jedva stogodišnjoj klasnoj vladavini stvorila masovnije i kolosalnije proizvodne snage nego sve prošle generacije zajedno. Potčinjavanje prorodnih sila, mašinska proizvodnja, primena hemije u industriji i zemljoradnji, parobrodarstvo, železnice, električni telegrafi, pretvaranje čitavih delova sveta u oranice, pretvaranje reka u plovne, čitava stanovništva koja su nikla iz zemlje - koje je ranije stoleće slutilo da su takve proizvodne snage dremale u krilu društvenog rada! Videli smo dakle: sredstva za proizvodnju i promet, na osnovici kojih se izgradila buržoazija, stvorena su u feudalnom društvu. Na izvesnom stupnju razvitka tih sredstava za proizvodnju i promet, odnosi i kojima je feudalno društvo proizvodilo i razmenjivalo, feudalna organizacija poljoprivrede i manufakture, jednom reči - feudalni odnosi svojine nisu više odgovarali već razvijenim proizvodnim snagama. Oni su morali biti raskinuti, i bili su raskinuti. Na njihovo mesto došla je slobodna konkurencija sa njoj svojstvenom društvenom i političkom vlašću buržoaske klase.

Pred našim očima vrši se slično kretanje. Buržoaski odnosi proizvodnje i prometa, buržoaski odnosi svojine, moderno buržoasko društvo, koje je volšebnički izazvalo tako silna sredstva za proizvodnju i promet, liči na čarobnjaka koji više ne može da savlada podzemne sile koje je dozvao.

Decenijama je istorija industrije i trgovine samo istorija pobune modernih proizvodnih snaga protiv modernih odnosa proizvodnje, protiv odnosa svojine koji su životni uslovi buržoazije i njene vladavine. Dovoljno je navesti trgovinske krize, koje svojim periodičnim ponavljanjem sve opasnije ugrožavaju opstanak čitavog buržoaskog društva. U trgovinskim krizama redovno se uništava veliki deo ne samo izgrađenih proizvoda, nego i već stvorenih proizvodnih snaga. U krizama izbija društvena epidemija koja bi svima ranijim epohama izgledala kao besmislica - epidemija preterane proizvodnje. Društvo se najednom nalazi bačeno natrag u stanje trenutnog varvarstva; glad, opšti rat uništenja izgleda kao da su mu presekli sve izvore životnih sredstava; industrija, trgovina izgledaju uništene, a zašto? Zato što društvo ima suviše civilizacije, suviše životnih sredstava, suviše industrije, suviše trgovine. Proizvodne snage koje mu stoje na raspolaganju ne služe više za unapređivanje buržoaske civilizacije i buržoaskih odnosa svojine; naprotiv, one su postale odviše silne za te odnose, one su njima zakočene; a čim savladaju tu zakočenost, dovode čitavo buržoasko društvo u nered, ugrožavaju opstanak buržoaske svojine. Buržoaski odnosi postali su preuski da bi se obuhvatili bogatstvo koje su stvorili. - Čime buržoazija savlađuje krize? Time što priprema svestranije i silnije krize, a smanjuje sredstva za sprečavanje kriza.

Oružje kojim je buržoazija srušila feudalizam okreće se sada protiv same buržoazije.

Ali buržoazija nije samo iskovala oružje koje joj donosi smrt; ona je stvorila i ljude koji će to oružje nositi - moderne radnike, **proletere**.

U istoj meri u kojoj se razvija buržoazija, tj. kapital, u istoj meri razvija se i proleterijat, klasa modernih radnika, koji žive samo dotle dok nalaze rada, i koji samo dotle nalaze rada dok njihov rad uvećava kapital. Ti radnici, koji moraju da se prodaju na parče, jesu jednako izloženi svima slučajnostima konkurencije, svima kolebanjima tržišta.

Rad proletera izgubio je rasprostiranjem mašina i podelom rada svaki samostalni karakter, a s time i svaku draž radnika. On postaje prost dodatak mašini, od koga se traži samo pokret ruke koji je najjednostavniji, najjednoličniji i koji se najlakše nauči. Zato se troškovi koje radnik prouzrokuje ograničavaju skoro samo na ona životna sredstva koja su mu potrebna za svoje izdržavanje i za produženje svoje rase. Međutim, cena neke robe, pa dakle i rada, jednaka je troškovima njene proizvodnje. Zbog toga, što više ne raste odvratnost rada, to više opada najamnina. I još više. Što više raste primena mašina i podela rada, to više raste i

težina rada, bilo uvećanjem broja radnih časova, bilo uvećanjem rada koji se zahteva za neko određeno vreme, ubrzavanjem hoda mašina itd.

Moderna industrija pretvorila je malu radionicu patrijarhalnog majstora u krupnu fabriku industrijskog kapitaliste. Mase radnika, saterane u fabrike, bivaju organizovane po vojnički. Kao prosti vojnici industrije oni se stavljaju pod nadzor čitave hijerarhije industrijskih podoficira i oficira. Oni nisu samo robovi buržoaske klase, buržoaske države, njih svakog dana i svakog sata porobljava mašina, nadzornik, i pre svega sam pojedini buržuj koji se bavi proizvodnjom. Ovaj despotizam utoliko je sitničaviji, mrskiji, utoliko više izaziva ogorčenje, utoliko otvorenije proglašava zarađivanje kao svoj jedini cilj.

Ukoliko ručni rad zahteva manje umešanosti i ispoljava snage, tj. što se moderna industrija više razvija, to se više rad muškaraca potiskuje radom žena i dece. Za radničku klasu više nemaju društvene važnosti razlike u polu ili starosti. Postoje još samo radna oruđa koja prema starosti i polu prouzrokuju različite troškove.

Kad je eksploatacija radnika od strane fabrikanta već toliko završena, da on dobije u gotovu isplaćenu nadnicu, na njega se obaraju drugi delovi buržoazije, kućevlasnik, bakalnik, zajmodavac na zaloge itd.

Dosadašnji sitni srednji staleži, sitni industrijalci, trgovci i rentijeri, zanatlije i seljaci, sve te klase srozavaju se u proleterijat, delom time što njihov mali kapital nije dovoljan za vođenje krupne industrije, delom time što njihova umešanost izgubi vrednost usled novih načina proizvodnje. Tako se proleterijat regrutuje iz svih klasa stanovništva.

Proleterijat prolazi kroz više stupnjeva razvitka. Njegova borba protiv buržoazije počinje njegovim postankom.

U početku se bore pojedini radnici, zatim radnici jedne fabrike, onda radnici neke grane rada u jednom mestu protiv pojedinog buržuja koji ih neposredno eksploatiše. Oni svoje napade ne upravljaju samo protiv buržoaskog odnosa proizvodnje, oni ih upravljaju i protiv samih oruđa za proizvodnju; oni uništavaju stranu konkurentsku robu, razbijaju mašine, pale fabrike, pokušavaju da povrate izgubljeni položaj srednjevekovnog radnika.

Na tome stupnju radnici sačinjavaju masu rasturenu po celoj zemlji i rascepkanu konkurencijom. Masovnije zbijenje radnika još nije posledica njihovog sopstvenog udruživanja, već posledica udruživanja buržoazije, koja radi

postizanja svojih sopstvenih političkih ciljeva mora da stavi u pokret celi proleterijat i privremeno još može to da uradi. Na tome stupnju, dakle, proleterijat ne vodi borbu protiv svojih neprijatelja, već protiv neprijatelja svojih neprijatelja, protiv ostatka apsolutne monarhije, protiv veleposednika, protiv neindustrijskih buržuja, malograđana. Tako je čitavo istorijsko kretanje koncentrisano u rukama buržoazije; svaka pobjeda koja se tako izvojuje jeste pobjeda buržoazije.

Ali, s razvitkom industrije ne dolazi samo do umnožavanja proleterijata; on se zbija u veće mase, njegova snaga raste i on je više oseća. Interesi, životni uslovi u proleterijatu sve se više ujednačuju, jer mašina sve više utire razlike u radu, a nadnicu gotovo svuda obara na jednako niski nivo. Rastuća konkurencija među samom buržoazijom i trgovinske krize koje otuda proističu čine da najamnina radnika postaje sve kolebljivija; sve brže neprekidno poboljšavanje mašina čini čitav njihov životni položaj sve nesigurnijim; sukobi između pojedinačnog radnika i pojedinačnog buržuja sve više dobijaju karakter sukoba između dveju klasa. Radnici otpočinju da stvaraju koalicije protiv buržuja; skupljaju se za održanje svoje najamnine. Oni zasnivaju čak i trajna udruženja, da bi se snabdeli sredstvima za slučaj bunta. Mestimično, borba se pretvara u pobune.

S vremena na vreme pobeđuju radnici, ali samo prolazno. Pravi rezultat njihove borbe nije neposredni uspeh, nego udruživanje radnika koje se sve više širi. Tome pomaže porast saobraćajnih sredstava, koja proizvodi krupna industrija i koja dovode u vezu radnike raznih mesta. Potrebna je, međutim, samo veza, pa da se mnoge lokalne borbe, koje su svugde istog karaktera, centralizuju u nacionalnu, u klasnu borbu. A svaka klasna borba politička je borba. Udruživanje, za koje su građanima srednjeg veka s njihovim vicinalnim putovima bili potrebni vekovi, moderni proleter i postižu sa železnicama za malo godina.

Ovo organizovanje proletera u klasu, a time u političku partiju, biva opet svakog trenutka razbijeno konkurencijom među samim radnicima. Ali organizacija se rađa stalno nanovo, jača, čvršća, moćnija. Ona borbom postiže priznanje pojedinačnih interesa radnika u zakonskoj formi, iskorišćujući pocepanost u krilu same buržoazije. Tako je bila sa zakonom u desetočasovnom radnom danu u Engleskoj.

Sukobi među klasama starog društva uopšte mnogostruko pomažu razvitak proleterijata. Buržoazija se nalazi u neprekidnoj borbi: s početka protiv aristokratije; docnije protiv delova same buržoazije, čiji interesi dolaze u protivrečnost s napretkom industrije; uvek protiv buržoazije svih stranih

zemalja. U svim tim borbama ona je prinuđena da apeluje na proleterijat, da traži njegovu pomoć i da ga tako uvlači u politički pokret. Tako ona sama dodaje proleterijatu svoje sopstvene elemente obrazovanja, tj. pruža mu oružje protiv same sebe.

Zatim, kao što smo videli, usled napretka industrije čitavi delovi vladajuće klase bivaju bacani u proleterijat ili bar ugroženi u životnim uslovima. I ovi dovode proleterijatu masu elemenata obrazovanja.

Naposletku, u vreme kada se klasna borba približava rešenju, proces raspadanja u okviru vladajuće klase, u okviru celog društva, uzima tako žestok, tako oštar karakter da se jedan mali deo vladajuće klase odriče nje i priključuje revolucionarnoj klasi, klasi koja u svojim rukama nosi budućnost. I zato, kao što je nekad jedan deo plemstva prešao na stranu buržoazije, tako sada jedan deo buržoazije prelazi na stranu proleterijata, a naročito jedan deo buržuja-ideologa, koji su se uzdigli do teoretskog razumevanja celokupnog istorijskog kretanja.

Od svih klasa koje danas stoje naspram buržoazije samo je proleterijat istinski revolucionarna klasa. Ostale klase rastrojavaju se i propadaju s razvitkom krupne industrije, dok je proleterijat njen sopstveni proizvod.

Srednji staleži - sitni industrijalac, sitni trgovac, zanatlija, seljak - svi se oni bore protiv buržoazije da bi obezbedili od propasti svoj opstanak kao srednjih staleža. Oni, dakle, nisu revolucionarni, već konzervativni. Oni su, štaviše, reakcionarni, jer hoće da okrenu natrag točak istorije. Ako su revolucionarni, onda su to s obzirom na svoj predstojeći prelazak u proleterijat, onda oni ne brane svoje sadašnje već svoje buduće interese, onda oni napuštaju svoje sopstveno stanovište i staju na stanovište proleterijata.

Lumpenproleterijat, ta pasivna trulež najdonjih slojeva starog društva, biće delimično ubačen u pokret proleterskom revolucijom, ali će se po čitavom svom životnom položaju radije dati potkupiti za reakcionarna rovarjenja.

Životni uslovi starog društva već su uništeni u životnim uslovima proleterijata. Proleter nema svojine; njegov odnos prema ženi i deci nema više ništa zajedničko s buržoaskim porodičnim odnosom; moderni industrijski rad, moderno robovanje kapitalu, jednako u Engleskoj kao i Francuskoj, u Americi kao u Nemačkoj, oduzelo mu je svaki nacionalni karakter. Zakoni, moral, religija za njega su samo buržoaske predrasude iza kojih se kriju buržoaski interesi.

Sve ranije klase koje su osvajale vlast za sebe težile su da svoj izvojevani životni položaj osiguraju time što su čitavo društvo podvrgavale uslovima svog načina prisvajanja. Proleterer mogu da osvoje društvene proizvodne snage samo tako ako ukinu svoj sopsteni dosadašnji način prisvajanja, a time i čitav dosadašnji način prisvajanja. Proleterer nemaju ništa svoje što bi osigurali, oni moraju da razore svaku dosadašnju privatnu sigurnost i provatna osiguranja.

Svi dosadašnji pokreti bili su pokreti manjina ili u interesu manjina. Proleterski pokret je samostalni pokret ogromne većine u interesu ogromne većine. Proletererijat, najniži sloj sadašnjeg društva, ne može da se podigne, ne može da se uspravi, a da se ne baci u vazduh cela nadgradnja slojeva koji sačinjavaju zvanično društvo.

Borba proletererijata protiv buržoazije s početka je nacionalna po formi iako nije to po sadržini. Razume se da proletererijat svake zemlje mora prvo da svrši sa svojom sopstvenom buržoazijom.

Ocrtavši najopštije faze razvitka proletererijata, mi smo pratili više ili manje prikriiveni građanski rat u okviru postojećeg društva do one tačke na koju on izbija u otvorenu revoluciju i proletererijat nasilnim obaranjem buržoazije zasniva svoju vladavinu.

Svako dosadašnje društvo počivalo je, kako smo videli, na suprotnosti između ugnjetačkih i ugnjetavanih klasa. A da bi neka klasa mogla biti ugnjetavana, moraju joj biti osigurani uslovi u kojima može bar da tavori svoj ropski život. Srednjovekovni kmet podigao se u kmetstvu do člana komune, kao što se sitni građanin pod jarmom feudalnog apsolutizma podigao do buržuja. Moderni radnik, naprotiv, umesto da se podiže sa napretkom industrije, srozava se sve dublje ispod uslova svoje sopstvene klase. Radnik postaje pauper, a pauperizam se razvija još brže nego stanovništvo i bogatstvo. Time jasno izlazi na videlo da je buržoazija nesposobna da još duže ostane vladajuća klasa društva i da životne uslove svoje klase nameće društvu kao regulatorni zakon. Ona je nesposobna da vlada, jer je nesposobna da svom robu osigura egzistenciju u samom njegovom ropstvu, jer je prisiljena da ga sroza u položaj u kome mora da ga hrani, umesto da on nju hrani. A društvo ne može više da živi pod njom, tj. njen život se više ne podnosi sa društvom.

Bitni uslov za opstanak i vladavinu buržoaske klase jeste nagomilavanje bogatstva u rukama privatnih lica, obrazovanje i umnožavanje kapitala. Uslov kapitala jeste najamni rad. Najamni rad počiva isključivo na konkurenciji među

radnicima. Napredak industrije, čiji je slepi i neotporni nosilac buržoazija, postavlja na mesto izolovanja radnika putem konkurencije njihovo revolucionarno ujedinjavanje putem asocijacije. Tako razvitak krupne industrije izvlači ispod nogu buržoazije samu osnovu na kojoj ona proizvodi i proizvode prisvaja. Ona pre svega proizvodu svog sopstvenog grobara. Njena propast i pobeda proleterijata podjednako su neizbežne.

II. Proleter i komunisti

U kakvom odnosu stoje komunisti prema proleterima uopšte?

Komunisti nisu neka posebna partija prema drugim radničkim partijama. Oni nemaju nikakve interese odvojene od interesa celokupnog proleterijata. Oni ne postavljaju nikakve posebne principe u koje bi hteli da ukalupe proleterski pokret.

Komunisti se razlikuju od ostalih proleterskih partija samo time što, s jedne strane, oni u različitim nacionalnim borbama proletera utiču i sprovode zajedničke, od nacionalnosti nezavisne interese celokupnog proleterijata, a, s druge strane, time što oni na različitim stupnjevima razvitka, kroz koje stalno zastupaju interese celokupnog pokreta.

Komunisti su, dakle, u praksi onaj deo radničkih partija svih zemalja koji je najodlučniji, koji stalno gura dalje, oni u teorijskom pogledu imaju to preimućstvo nad ostalom masom proleterijata što razumeju uslove, tok i opšte rezultate proleterskog pokreta.

Najbliži cilj komunista jeste isti kao i svih ostalih proleterskih partija: formiranje proleterijata u klasu, rušenje buržoaske vladavine, osvajanje političke vlasti od strane proleterijata.

Teorijske postavke komunista nipošto ne počivaju na idejama, na načelima koje je izmislio ili otkrio ovaj ili onaj popravljac sveta.

One su samo opšti izrazi stvarnih odnosa postojeće klasne borbe, istorijskog kretanja koje se vrši pred našim očima. Ukidanje dosadašnjih odnosa svojine nije nešto što posebno karakteriše komunizam.

Svi odnosi svojine bili su podložni stalnom istorijskom smenjivanju, stalnom istorijskom menjanju.

Francuska revolucija, na primer, ukinula je feudalnu svojinu u korist buržoaske. Ono što čini odliku komunizma nije ukidanje svojine uopšte, već je ukidanje buržoaske svojine.

Ali moderna buržoaska privatna svojina poslednji je i najsavršeniji izraz proizvodnje i prisvajanja proizvoda koji počiva na klasnim suprotnostima, na eksplotisanju jednih od drugih.

U tom smislu mogu komunisti sažeti svoju teoriju u jednom izrazu: ukidanje privatne svojine.

Radom dobijena, stečena, lično zarađena svojina! Govorite li o malograđanskoj, sitnoseljačkoj svojini, koja je prethodila buržoaskoj? Mi je nemamo zašto ukidati, nju je ukinuo razvitak industrije, i svakodnevno je ukida.

Ili govorite o modernoj buržoaskoj privatnoj svojini?

A da li najamni rad, rad proletera, stvara njemu privatnu svojinu? Nikako. On stvara kapital, tj. svojinu koja eksploatiše najamni rad, koja se može uveriti samo pod uslovom da rađa novi najamni rad, da bi ga opet nanovo eksploatisala. Svojina u svome današnjem obliku kreće se u suprotnosti kapitala i najamnog rada. Pogledajmo obe strane ove suprotnosti.

Biti kapitalist ne znači zauzimati samo neki čisto lični, već i društveni položaj u proizvodnji. Kapital je zajednički proizvod i može se staviti u pokret samo zajedničkom akcijom mnogih članova, pa, u krajnjoj instanci, samo zajedničkom akcijom svih članova društva.

Kapital, dakle, nije neka lična, već društvena sila.

Kada se, dakle, kapital pretvori u opštu, svima članovima društva pripadajuću svojinu onda se time ne pretvara lična svojina u društvenu. Menja se samo društveni karakter svojine. Ona gubi klasni karakter.

Pogledajmo najamni rad.

Prosečna cena najamnog rada jeste minimum najamnine, tj. suma životnih sredstava potrebnih da se radnik održi u životu kao radnik. Prema tome, ono što

najamni radnik sebi prisvaja svojom delatnošću dostiže samo za to da mu opet proizvede njegov goli život. Ovo lično prisvajanje proizvoda rada za ponovnu proizvodnju neposrednog života mi nikako nećemo da ukinemo, jer to prisvajanje ne ostavlja nikakav čisti prihod koji bi mogao dati vlast nad tuđim radom. Mi hoćemo da ukinemo samo bedni karakter ovog prisvajanja, u kome radnik živi samo zato da uveća kapital, živi samo dok to zahteva interes vladajuće klase.

U buržoaskom društvu živi rad samo je sredstvo za uvećanje nagomilanog rada. U komunističkom društvu nagomilani rad samo je sredstvo za proširivanje, obogaćivanje, unapređivanje životnog procesa radnika.

U buržoaskom društvu vlada, dakle, prošlost nad današnjicom, u komunističkom današnjost nad prošlošću. U buržoaskom društvu kapital je samostalan i ličan, dok je aktivna individua nesamostalna i bezlična.

I ukidanje ovog odnosa naziva buržoazija ukidanjem ličnosti i slobode! S pravom. Radi se, doista, o ukidanju buržoaske ličnosti, buržoaske samostalnosti, buržoaske slobode.

Pod slobodom se u okviru današnjih buržoaskih odnosa proizvodnje razume slobodna trgovina, slobodna kupovina i prodaja.

A ako padnu kupovina i prodaja, pada i slobodna kupovina i prodaja. Pripovetke o slobodnoj kupovini i prodaji, kao i sve ostale slobodarske deklamacije naše buržoazije, imaju nekog smisla samo u odnosu na vezanu kupovinu i prodaju, u odnosu na potčinjenog građanina srednjeg veka, ali ne i u odnosu na komunističko ukidanje kupovine i prodaje, buržoaskih odnosa proizvodnje i same buržoazije.

Vi se užasavate što mi hoćemo da ukinemo privatnu svojinu. Ali u vašem postojećem društvu privatna svojina ukinuta je za devet desetina njegovih članova; ona upravo i postoji zato što ne postoji za devet desetina. Vi nam, dakle, prebacujete što hoćemo da ukinemo svojinu koja ima za nužnu pretpostavku to da ogromna većina društva bude bez svojine.

Jednom reči, vi nam prebacujete da hoćemo da ukinemo vašu svojinu. Doista, mi to i hoćemo.

Vi kažete: čim se rad više ne bude mogao pretvarati u kapital, novac, zemljišnu rentu, ukratko u društvenu moć koja se meže monopolisati, tj. čim se lična svojina više ne bude mogla pretvarati u buržoasku, biće ukinuta i ličnost.

Vi, dakle, priznajete da pod ličnošću ne razumete nikog drugog do buržuja, buržoaskog sopstvenika. A ta ličnost treba svakako da bude ukinuta.

Komunizam ne oduzima nikome moć da prisvaja sebo društvene proizvode, on samo oduzima moć da se tim prisvajanjem dojamu sebi tuđi.

Prigovoreno je da će sa ukidanjem privatne svojine prestati svaka delatnost i da će nastupiti opšte lenstvovanje.

Po tome bi buržoasko društvo već odavno moralo propasti od lenosti; jer oni koji u njemu rade ne stiču ništa, a oni koji u njemu stiču ne rade. Celi prigovor izlazi na tautologiju da više neće biti najamnog rada čim više ne bude bilo kapitala.

Svi prigovori koji su bili upućeni protiv komunističkog načina prisvajanja i proizvodnje materijalnih proizvoda prošireni su isto tako i na prisvajanje i proizvodnju duhovnih proizvoda. Kao što za buržuja prestanak klasnog obrazovanja identičan sa prestankom obrazovanja uopšte.

Obrazovanost, čije gubljenje on oplakuje, jeste za ogromnu većinu priučavanje za služenje mašini.

Ali, nemojte se s nama svađati mereći ukidanje buržoaske svojine vašim buržoaskim predstavama o slobodi, obrazovanju, pravu itd. Same vaše ideje proizvod su buržoaskih odnosa proizvodnje i svojine, kao što je vaše pravo samo u zakon pretvorena volja vaše klase, volja čija je sadržina data u materijalnim uslovima života vaše klase.

Zainteresovano shvatanje, po kome vi vaše odnose proizvodnje i svojine pretvarate iz istorijskih odnosa, prolaznih u toku proizvodnje, u večite zakone prirode i razuma, zajedničko vam je sa svim propalim vladajućim klasama. Ono što podrazumevate pod antičkom svojinom, što podrazumevate pod feudalnom svojinom, više ne smete da uzimate za buržoasku svojinu.

Ukidanje porodice! Čak i krajnji radikali zgražavaju se zbog ove sramne namere komunista.

Na čemu počiva današnja, buržoaska porodica? Na kapitalu, na privatnoj zaradi. U potpuno razvijenom obliku ona postoji samo za buržoaziju; ali ona nalazi svoju dopunu u prisilnoj lišenosti od porodice na strani proletera i u javnoj prostituciji.

Razume se da buržoaska porodica otpada otpadanjem ove njene dopune, a obe iščezavaju iščezavanjem kapitala.

Prebacujete li nam što hoćemo da ukinemo eksploataciju dece od strane njihovih roditelja? Mi taj zločin priznajemo.

Ali vi kažete da mi ukidamo najprisnije odnose, jer na mesto domaćeg vaspitanja stavljamo društveno vaspitanje.

A zar nije i vaše vaspitanje određeno društvom? Društvenim odnosima u kojima vi vaspitavate, neposrednim ili posrednim mešanjem društva, pomoću škole itd.? Komunisti ne izmišljaju uticaj društva na vaspitanje; oni samo menjaju njegov karakter, oni otimaju vaspitanje ispod uticaja vladajuće klase.

Buržoaske fraze o porodici i vaspitanju, o prisnom odnosu roditelja i dece postaju utoliko odvratniji što se više za proletere, usled krupne industrije, kidaju sve porodične veze, a deca pretvaraju u običnu trgovačku robu i oruđa za rad.

Ali vi komunisti hoćete da uvedete zajednicu žena, više na nas u horu cela buržoazija.

Buržuj gleda u svojoj ženi prosto oruđe za proizvodnju. Pošto čuje da oruđa za proizvodnju treba zajednički da se eksploatišu, on i ne može da stvar zamisli drukčije nego da će sudbina pripadanja zajednici pogoditi i žene.

On ne sluti da se radi baš o tome da se ukine položaj u kome su žene samo oruđa za proizvodnju.

Uostalom, ništa nije smešnije od visokomoralnog užasavanja naših buržuja o tobožnjoj zvaničnoj komunističkoj zajednici žena. Komunisti nemaju potrebe da uvode zajednicu žena, ona je gotovo uvek postojala.

Naši buržuji, nezadovoljavajući se time što im na raspolaganju stoje žene i kćeri njihovih proletera - da o zvaničnoj prostituciji i ne govorimo - nalaze glavno zadovoljstvo u tome da zavode supruge jedni drugima.

Buržoaski brak u stvarnosti je zajednica supruge. Komunistima bi se najviše moglo prebaciti da, na mesto licemerno prikrivene, hoće da uvedu zvaničnu, otvorenu zajednicu žena. Uostalom, po sebi se razume da sa ukidanjem sadašnjih odnosa proizvodnje iščezava i zajednica žena koja iz njih proizilazi, tj. zvanična i nezvanična prostitucija.

Komunistima je, dalje, prebačeno da hoće da ukinu otadžbinu, narodnost.

Radnici nemaju otadžbine. Njima se ne može uzeti ono što nemaju. Ali kako proleterijat prvo mora da osvoji političku vlast, da se podigne do nacionalne klase, da se sam konstituiše kao nacija, to je i on još nacionalan, mada nikako u smislu buržoazije.

Nacionalna odbajanja i suprotnosti naroda sve više iščezavaju već s razvitkom buržoazije, sa slobodom trgovine, svetskim tržištem, jednoobraznošću industrijske proizvodnje i životnih odnosa koji njoj odgovaraju.

Vladavina proleterijata učiniće da se oni još više izgube. Sjedinjena akcija, bar civilizovanih zemalja, jedan je od prvih uslova njegovog oslobođenja.

U meri u kojoj se ukida eksploatacija jedne individue od strane druge, ukida se i eksploatacija jedne nacije od strane druge.

S padom suprotnosti klasa u okviru nacija, pada i neprijateljski stav među narodima.

Optužbe koje se protiv komunizma podižu sa verskog, filozofskog i uopšte ideološkog gledišta ne zaslužuju da se o njima opširnije govori.

Zar treba duboka mudrost da se sa životnim odnosima ljudi, s njihovim društvenim odnosima, s njihovim društvenim životom, menjaju i njihove predstave, pogledi i pojmovi, jednom reči i njihova svest? Ali ostavimo zamerke buržoaziji prema komunizmu. Već smo gore videli da je prvi korak u radničkoj revoluciji podizanje proleterijata u vladajuću klasu, izvojevanje demokratije.

Proleterijat će svoju političku vlast iskoristiti za to da postepeno oduzme buržoaziji kapital, da u rukama države, tj. proleterijata organizovanog kao vladajuća klasa, centralizuje sva oruđa za proizvodnju i da što je moguće brže poveća masu proizvodnih snaga.

U početku se to može dogoditi, naravno, samo pomoću despotskog posezanja u pravo svojine i u buržoaske odnose proizvodnje, dakle pomoću mera koje izgledaju nedovoljne i neodržive, ali koje u toku kretanja prelaze svoj sopstveni okvir i neizbežne su kao sredsvo za izvršenje prevrata čitavog načina proizvodnje.

Te mere biće, naravno, različite u različitim zemljama.

Međutim, za najnaprednije zemlje mogu sledeće mere imati prilično opštu primenu:

1. Eksproprijacija zemljišne svojine i upotreba zemljišne rente na državne izdatke.
2. Jako progresivni porez.
3. Ukidanje prava nasleđa.
4. Konfiskacija imovine svih emigranata i pobunjenika.
5. Centralizacija kredita u rukama države preko nacionalne banke s državnim kapitalom i isključivim monopolom.
6. Centralizacija celokupnog transportnog sistema u rukama države.
7. Umnožavanje nacionalnih fabrika, oruđa za proizvodnju, krčenje i poboljšavanje zemljišta po opštem planu.
8. Jednaka obaveza rada za sve, stvaranje industrijskih armija, naročito za zemljoradnju.
9. Ujedinjavanje rada zemljoradnje i industrije, uticanje na postepeno odstranjivanje suprotnosti između grada i sela.
10. Javno i besplatno vaspitavanje sve dece. Odstranjivanje fabričkog rada dece u današnjem obliku. Sjedinjavanje vaspitanja s materijalnom proizvodnjom itd.

Kad u toku razvitka budu iščezle klasne razlike i cela proizvodnja bude koncentrisana u rukama udruženih individua, javna vlast izgubiće politički karakter. Politička vlast u pravom smislu jeste organizovana vlast jedne klase za ugnjetavanje druge klase. Kad se proleterijat u borbi protiv buržoazije nužno bude ujedinio u klasu, kad bude revolucijom postao vladajuća klasa i kad kao vladajuća klasa nasilno ukine stare odnose proizvodnje, on će s tim odnosima proizvodnje ukinuti i uslove opstanka klase, klase uopšte, a time i svoju sopstvenu klasnu vladavinu.

Na mesto starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima stupa udruživanjem, u kome je slobodni razvitak svakog pojedinca uslov slobodnog razvitka za sve.

III. Socijalistička i komunistička literatura

1. Reakcionarni socijalizam

Feudalistički socijalizam

Francuska i engleska aristokratija bila je po svom istorijskom položaju pozvana da piše pamflete protiv modernog buržoaskog društva. U francuskoj julskoj revoluciji od 1830, u engleskom pokretu za parlamentarnu reformu, ona je još jednom podlegla omrznutom skorojeviću. O nekoj ozbiljnoj političkoj borbi više nije moglo biti reči. Preostalo joj je da se bori samo na literarnom polju. Ali su u oblasti literature stare fraze iz doba restauracije postale nemoguće. Da bi izazvala simpatije, aristokratija morala je prividno ispustiti iz vida svoje interese i formulisati svoju optužnicu protiv buržoazije samo u interesu eksploatisane radničke klase. Tako je ona sabi dala zadovoljenje time što je smela da peva pogrdne pesme na račun svog novog gospodara i da mu šapuće u uho proročanstva koja su više ili manje bila puna zloslutnosti. Na ovaj način postao je feudalistički socijalizam, upola žalopojka, upola paskvila, upola odjek prošlosti, upola pretnja budućnosti, pogađajući katkad buržoaziju u srce gorkom, duhovitom poražavajućom osudom, ali uvek delujući komično potpunom nesposobnošću za shvatanje toka moderne istorije.

Oni su mahali proleterskom prosjačkom torbom kao barjakom, da bi za sobom okupili narod. Ali kad god je narod pošao za njima, spazio je na njihovim zadnjicama stare feudalne grbove i razbežao se uz glasan smeh bez respekta.

Ovu predstavu priredio je jedan deo francuskih legitimista i Mlada Engleska. Kad feudalci dokazuju da je njihov način eksploatacije bio drukčiji od buržoaske eksploatacije, zaboravljaju samo to da su oni eksploatisali pod sasvim različitim i sada preživelim okolnostima i uslovima. Kada dokazuju da pod njihovom vladavinom nije postojao moderni proleterijat, zaboravljaju samo to da je baš moderna buržoazija bila nužni izdanak njihovog društvenog poretka.

Inače, oni tako malo prikrivaju reakcionarni karakter svoje kritike, da se njihova glavna optužba protiv buržoazije sastoji upravo u tome kako se pod njemim režimom razvija klasa koja će baciti u vazduh celi stari društveni poredak.

Oni buržoaziji više prebacuju to što stvara revolucionarni proleterijat, nego što uopšte stvara neki proleterijat.

Zbog toga u političkoj praksi oni učestvuju u svim nasilnim merama protiv radničke klase, a u običnom životu zadovoljavaju se time da svima naduvenim frazama uprkos pokupe zlatne jabuke, i da vernost, ljubav i čast zamene trgovinom vunom, repom i rakijom. Kao što je pop uvek išao ruku pod ruku s feudalcem tako ide i popovski socijalizam s feudalističkim.

Ništa nije lakše nego socijalistički prefarbani hrišćanski asketizam. Zar nije i hrišćanstvo grmelo protiv privatne svojine, protiv braka, protiv države? Zar nije propovedalo da ih treba zameniti dobročinstvom i prosjačenjem, celibatom i umrtvljenjem puti, životom u ćeliji i crkvi. Hrišćanski socijalizam samo je sveta vodica kojom pop osveštava službu aristokrata.

Sitnoburžoaski socijalizam

Feudalna aristokratija nije jedina klasa koju je buržoazija srušila i čiji su uslova života zakržljali i uginuli u modernom buržoaskom društvu. Srednjovekovna sitna buržoazija i sitni seljački stalež bili su preteča moderne buržoazije. U zemljama koje su industrijski i trgovački manje razvijene ova klasa životari i dalje pored buržoazije koja se uzdiže.

U zemljama gde se razvila moderna civilizacija, obrazovala se jedna nova sitna buržoazija, koja lebdi između proleterijata i buržoazije i koja se stalno nanovo formira kao dopunski deo buržoaskog društva, ali konkurencija stalno baca u proleterijat njene članove. Štaviše, ovi čak vide da se sa razvitkom krupne industrije približava dan kada će taj sloj potpuno nestati kao samostalan deo modernog društva i kada će u trgovini, manufakturi i poljoprivredi biti zamenjen nadzornicima i slugama.

U zemljama kao što je Francuska, gde seljačka klasa čini daleko preko polovine stanovništva, bilo je prirodno što su pisci koji su istupali za proleterijat, a protiv buržoazije, na svoju kritiku buržoaskog režima primenjivali sitnoburžoasko i sitnoseljačko merilo i stali na stranu radnika sa strane sitne buržoazije. Tako se stvorio sitnoburžoaski socijalizam. Sismondi je na čelu te literature ne samo za Francusku nego i za Englesku.

Ovaj socijalizam analizirao je protivrečnosti u modernim odnosima proizvodnje s krajnjim oštroumljem. Otkrio je licemerna ulepšavanja ekonomista. Nepobitno je dokazao razorno dejstvo mašina i podele rada, koncentraciju kapitala i zemljišnog poseda, prekomernu proizvodnju, krize, nužnu propast malih građana i seljaka, bedu proleterijata, anarhiju u proizvodnji, vapijuću nesrazmeru

u raspodeli bogatstva, industrijski rat do uništenja među nacijama, raspadanje starih običaja, starih porodičnih odnosa, starih narodnosti.

Ali, po svojoj pozitivnoj sadržini, ovaj socijalizam hoće ili da ponovo uspostavi stara sredstva za proizvodnju i promet, a s njima i stare odnose svojine i staro društvo, ili hoće da moderna sredstva za proizvodnju i promet nasilno vrati u okvire starih odnosa svojine, koje su oni razbili i morali da razbiju. U oba slučaja on je reakcionaran i utopistički u isti mah.

Esnafstvo u industriji i patrijarhalna privreda na selu, to je njegova poslednja reč. U svakom daljem razvitku ovaj pravac zapao je u kukavički mamurluk.

Nemački ili "istinski" socijalizam

Socijalistička ili komunistička literatura Francuske, koja je nastala pod pritiskom vladajuće buržoazije i koja je literarni izraz borbe protiv te vladavine, preneti je u Nemačku u vreme kada je buržoazija tek započela da se bori protiv feudalnog apsolutizma.

Nemački filozofi, polufilozofi i prefinjeni mozgovi žudno se dočepaše te literature i samo zaboraviše da se ulaskom onih spisa iz Francuske nisu u isto vreme ušle u Nemačku i francuske prilike. U odnosu na nemačke prilike izgubila je francuska literatura svaki neposredno praktični značaj i dobila je čisto literarni izgled. Ona je morala izgledati kao dokona spekulacija o pravom društvu, o ostvarenju ljudskog bića. Tako su i za nemačke filozofe XVIII veka zahtevi prve francuske revolucije imali samo smisao zahteva "praktičnog uma" uopšte, a ispoljavanje volje revolucionarne francuske buržoazije značilo je u njihovim očima zakone čiste volje, volje kakva ona mora da bude, istinski ljudske volje.

Isključivi rad nemačkih literata sastojao se u tome da dovedu u sklad nove francuske ideje sa svojom starom filozofskom savešću, ili, bolje reći, da usvoje francuske ideje sa svog filozofskog stanovišta.

Ovo usvajanje izvršeno je na isti način na koji se uopšte usvaja neki strani jezik - prevođenjem.

Poznato je kako su kaluđeri ispisivali neukusna katolička žitija svetaca preko rukopisa klasičnih dela starog paganskog vremena. Nemački literati pristipuli su sa profanom francuskom literaturom obrnuto. Oni su svoje filozofske gluposti napisali iza francuskog originala. Tako su, na primer, iza francuske kritike novca

napisali "otuđenje ljudskog bića", iza francuske kritike buržoaske države pisali su "ukidanje vladavine apstraktno opštega" itd.

Ovo poturanje filozofskih fraza pod francuske misli oni su krstili imenima "filozofija dela", "istinski socijalizam", "nemačka nauka socijalizma", "filozofsko obrazloženje socijalizma" itd.

Tako je francuska socijalističko-komunistička literatura bila formalno usvojena. Pa kako je ona u ruci Nemca prestala da bude izraz borbe jedne klase protiv druge, Nemač je bio svestan da je savladao "francusku jednostranost", da je umesto istinskih potreba za istinom, a umesto interesa proleterijata interese ljudskog bića, čoveka uopšte, čoveka koji ne pripada nikakvoj klasi, čak uopšte ni stvarnosti, već samo maglovitom nebu filozofske fantazije.

Ovaj nemački socijalizam, koji je svoja bespomoćna vežbanja uzimao tako ozbiljno i svečano, i tako ih vašarski rastrubio, ipak je malo pomalo izgubio svoju pedantsku bezazlenost.

Borba nemačke, naročito pruske buržoazije protiv feudalaca i apsolutne kraljevine, jednom rečju, liberalni pokret, postade ozbiljnija.

"Istinskom" socijalizmu bila je tako pružena željena prilika da političkom pokretu suprotstavi socijalističke zahteve, da baci tradicionalne anateme na liberalizam, na predstavničku državu, na buržoasku konkurenciju, buržoasku slobodu štampe, buržoasku slobodu i jednakost i da narodnoj masi drži propovedi kako u tom buržoaskom pokretu nema šta da dobije, već, naprotiv, sve da izgubi. Nemački socijalizam zaboravio je blagovremeno da je francuska kritika, čiji je neduhoviti odjek on bio, imala za pretpostavku moderno buržoasko društvo s odgovarajućim materijalnim životnim uslovima i pripadajućim političkim poretkom, a sve te postavke trebalo je u Nemačkoj tek izvojevati.

On je nemačkim apsolutističkim vladama, s njihovom pratnjom od popova, učitelja, seljačkih junkera i birokrata poslužio kao željeno strašilo protiv pretećeg uzdizanja buržoazije.

On je bio sladunjava dopuna gorkim šibama bića i pušnim mecima kojima su iste vlade odgovarale na nemačke radničke ustanke.

Dok je istinski socijalizam na taj način postao oružje u rukama vlada protiv nemačke buržoazije, on je i neposredno zastupao jedan reakcionarni interes

nemačkog malograđanskog stanivništva. Malograđanstvo, koje je nasleđeno iz XVI veka i koje se otada vazda nanovo javlja u različitim oblicima, sačinjava u Nemačkoj stvarnu društvenu osnovicu postojećeg stanja.

Njegovo održanje jeste održanje postojećeg nemačkog stanja. Od indrustrijske i političke vladavine buržoazije ono se boji da će sigurno propasti, s jedne strane, usled koncentracije kapitala, a s druge strane, usled rađanja revolucionarnog proleterijata. Činilo mu se da će "istinski" socijalizam jednim udarcem ubiti obe muve. On se raširi kao epidemija.

Ta odežda, satkana od spekulativne paučine, sva izvezena cvetićima krasnorečivosti, natopljena otužnim suzama sentimentalne ljubavi, ta nakinđurena odežda u koju su nemački socijalisti obukli ono nekoliko svojih mršavih "večnih istina" samo je uvećavala prođu njihove robe kod te publike. Sa svoje strane, nemački socijalizam sve je više uviđao da je njegov poziv da bude visokopravni zastupnik ove malograđanštine.

On je proglasio nemačku naciju za normalnu naciju, a nemačkog ćifticu za normalnog čoveka. Svakoj niskosti ovoga on je davao neki skriveni, viši, socijalistički smisao, u kome je svaka niskost značila svoju suprotnost. On je izvukao poslednju konzekvcencu istupivši direktno protiv "grubo destruktivnog" pravca komunizma i objavljujući svoju nepristrasnu uzvišenost iznad svake klasne borbe. Osim vrlo malo izuzetaka, sve što u Nemačkoj kruži od tobožnjih socijalističkih i komunističkih spisa spada u oblast ove prljave, demolarizatorske literature.

2. Konzervativni ili buržoaski socijalizam

Jedan deo buržoazije želi da otkloni socijalna zla kako bi osigurao opstanak buržoaskog društva.

Ovamo spadaju ekonomisti, filantropi, humanitaristi, popravljajući položaja radničke klase, organizatori dobrotvorstva, zaštitnici životinja, osnivači trezvenjačkih društva, budžaklijski reformatori svih mogućih vrsta. Ovaj buržoaski socijalizam izgrađen je u čitave sisteme.

Za primer navodimo Prudonovu *Filozofiju bede*.

Socijalistički buržuji žele životne uslove modernog društva bez borbi i opasnosti koje iz njih nužno proizlaze. Oni žele postojeće društvo s odbitkom elemenata

koji ga revolucionišu i razaraju. Oni žele buržoaziju bez proleterijata. Naravno da buržoazija zamišlja svet u kome ona vlada kao najbolji svet. Buržoaski socijalizam izgrađuje ovu utešnu predstavu u polusistem ili u celi sistem. Kad on poziva proleterijat da ostvari njegove sisteme da bi ušao u novi Jerusalim, on u stvari traži od njega samo to da ne ostane u današnjem društvu, ali da se oslobodi mržnjom zadahnutih predstava o njemu.

Drugi, manje sistematski, a više praktičan oblik socijalizma trudio se da radničkoj klasi ogadi svaki revolucionarni pokret, dokazujući da njoj ne može koristiti ova ili ona politička promena, već samo promena materijalnih uslova života, ekonomskih odnosa. Ali pod promenom materijalnih uslova života ovaj socijalizam nikako ne razume ukidanje buržoaskih odnosa proizvodnje, koje je moguće samo revolucionarnim putem, već administrativne poboljšice koje se vrše na tlu ovih odnosa proizvodnje, koje, dakle, u odnosu kapitala i najamnog rada ne menjaju ništa, već u najboljem slučaju smanjuju buržoaziji troškove njene vladavine i upropašćavaju njeno državno gazdinstvo.

Svoj odgovarajući izraz dostiže buržoaski socijalizam tek tamo gde postaje golom govorničkom figurom.

Slobodna trgovina - u interesu radničke klase; zaštitne carine - u interesu radničke klase; ćeljski kazamati - u interesu radničke klase; to je poslednja, jedina ozbiljno mišljena reč buržoaskog socijalizma.

Socijalizam buržoazije sastoji se upravo u tvrđenju da su buržuji buržuji - u interesu radničke klase.

3. Kritičko-utopistički socijalizam i komunizam

Ovde mi ne govorimo o literaturi koja je u svima velikim modernim revolucijama izgovorila zahteve proleterijata (spisi Babefa itd.).

Prvi pokušaju proleterijata u vreme opšte uznemirenosti, u periodu rušenja feudalnog društva, da neposredno sprovede svoj sopstveni klasni interes, nužno su se razbili o nerazvijenost samog proleterijata, kao i o nepostojanje materijalnih uslova za njegovo oslobađanje, koji su upravo proizvod tek buržoaske epohe. Revolucionarna literatura koja je pratila ove prve pokrete proleterijata po svojoj je sadržini nužno reakcionarna. Ona propoveda opšti asketizam i grubo jednačarstvo.

Pravi socijalistički i komunistički sistemi, sistemi Sen Simona, Furijsa, Ovena itd. pojavljuju se u prvom nerazvijenom periodu borbe između proleterijata i buržoazije, koji smo gore prikazali. (Vidi: Buržoazija i proleterijat.)

Pronalazači ovih sistema vide, doduše, suprotnost klasa, kao i dejstvo razornih elemenata u samom vladajućem društvu. Ali oni ne vide na strani proleterijata nikakvu istorijsku samoaktivnost, nikakav njemu svojstven politički pokret.

Pošto razvitak klasnih suprotnosti ide ukorak s razvitkom industrije, tu oni ne nalaze ni materijalne uslove za oslobađanje proleterijata i traže neku socijalnu nauku, socijalne zakone da vi stvorili te uslove.

Namesto društvene delatnosti, mora da stupi njihova lična pronalazačka delatnost, namesto istorijskih uslova oslobođenja stupaju fantastični, namesto postepeno vršenog organizovanja proleterijata u klasu stupa naročito izmišljeno organizovanje društva. Predstojeća svetska istorija svodi se za njih na propagandu i praktično izvođenje njihovih društvenih planova.

Oni su, doduše, svesni da u svojim planovima zastupaju poglavito interese radničke klase kao klase koja najviše pati. Za njih proleterijat postoji samo pod ovim gledištem klase koja najviše pati.

Ali nerazvijen oblik klasne borbe i njihov sopstveni životni položaj donose sobom to da oni misle da stoje daleko iznad one klasne suprotnosti. Oni žele da poprave položaj svih članova društva, i onih najmućnijih. Zato oni neprekidno apeluju na celo društvo bez razlike, pa čak pretežno na vladajuću klasu. Dovoljno je samo razumeti njihov sistem, pa ga priznati za najbolji mogući plan najboljeg mogućeg društva.

Zato oni odbacuju svaku političku, naročito svaku revolucionarnu akciju, oni svoj cilj žele da postignu mirnim putem, te pokušavaju da sitnim eksperimentima, koji naravno promašuju, i dejstvom primera prokrče put novom društvenom jevanđelju.

Ovo fantastično slikanje budućeg društva nastaje u vreme kad je proleterijat još krajnje nerazvijen, kad, dakle, i sam još fantastično shvata svoj sopstveni položaj, nastaje iz njegovih prvih težnji ka opštoj promeni društva koju naslućuje.

Ali socijalistički i komunistički spisi sadrže i kritičke elemente. Oni napadaju sve osnovice postojećeg društva. Zato su oni pružili vanredno dragocen materijal za

prosvećivanje radnika. Njihove pozitivne postavke o budućem društvu - na primer, ukidanje suprotnosti između grada i sela, ukidanje porodice, privatne zarade, najamnog rada, proglašenjem društvene harmonije, pretvaranje države u prostu upravu nad proizvodnjom - sve ove njihove postavke izražavaju samo odstranjivanje klasne suprotnosti, koje se upravo tek počinje razvijati, koju oni poznaju tek u njenog prvoj bezobličnoj neodređenosti. Zato i same te postavke imaju još čisto utopistički smisao.

Značaj kritičko-utopističkog socijalizma i komunizma stoji u obrnutoj srazmeri prema istorijskom razvitku. Što se klasna borba više razvija i uobličava, to više ovo fantastično uzdizanje nad njom, ovo fantastično poricanje njeno gubi svaku praktičnu vrednost, svako teorijsko opravdanje. Stoga, ako su tvorci ovih sistema u mnogom pogledu i bili revolucionarni, njihovi učenici svaki put sačinjavaju reakcionarne sekte. Oni se čvrsto pridržavaju starih pogleda svojih učitelja nasuprot istorijskom razvitku proleterijata. Stoga oni dosledno gledaju da opet zatape klasnu borbu i da izmire suprotnosti. Oni još uvek snevaju o pokušajima ostvarenja svojih svojih društvenih utopija, o organizovanju pojedinih falanстера, o osnivanju home-kolonija, o podizanju neke male Ikarije - džepnog izdanja novog Jerusalima - a za izgradnju svojih tih španskih kula moraju da apeluju na dobročinstvena srca i na kese buržoazije. Postepeno, oni padaju u kategoriju gore oslikanih reakcionarnih ili konzervativnih socijalista, i razlikuju se od njih još samo bolje sistematizovanom pedanterijom, fanatičnim sujeverjem i čudotvorno dejstvo svoje socijalne nauke.

Zbog toga oni s ogorčenjem istupaju protiv svakog političkog pokreta radnika, koji je mogao nastati samo iz slepe neverice u novo jevanđelje.

Ovenisti u Engleskoj, furijeristi u Francuskoj reaguju tamo protiv čartista, a ovde protiv reformista.

IV. Stav komunista prema raznim opozicionim strankama

Posle onoga što je rečeno u II odeljku, sam po sebi je razumljiv odnos komunista prema već konstituisanim radničkim strankama, dakle njihov odnos prema čartistima u Engleskoj i prema agrarnim reformistima u Severnoj Americi.

Komunisti se bore za postizanje najbližih ciljeva i interesa radničke klase, ali u sadašnjem pokretu oni ujedno zastupaju i budućnost pokreta. U Francuskoj komunisti se priključuju socijalističko-demokratskoj stranci protiv konzervativne i radikalne buržoazije, ne odričući se zbog toga prava da se kritički odnosi prema frazama i iluzijama koje potiču iz revolucionarne tradicije.

U Švajcarskoj oni podupiru radikale, ne zaboravljajući da se ta stranka sastoji od protivrečnih elemenata, delimično od demokratskih socijalista u francuskom smislu, a delimično od radikalnih buržuja.

Među Poljacima komunisti pomažu onu stranku koja agrarnu revoluciju smatra uslovom nacionalnog oslobođenja. To je ona ista stranka koje je pvela krakovski ustanak 1846.

U Nemačkoj se Komunistička partija bori čim buržoazija istupi revolucionarno, zajedno s buržoazijom protiv apsolutne monarhije, feudalnog zemljoposeda i malograđanstva.

Ali ona ne propušta nijedan momenat a da kod radnika ne stvori što je moguće jasniju svest o neprijateljskoj suprotnosti između buržoazije i proleterijata, kako bi nemački radnici mogli protiv buržoazije odmah okrenuti kao svoje oružje društvene i političke uslove koje buržoazija mora da ostvari svojom vladavinom, kako bi odmah posle rušenja reakcionarnih klasa u Nemačkoj otpočela borba protiv same buržoazije.

Na Nemačku obraćaju komunisti glavnu pažnju zato što Nemačka stoji uoči buržoaske revolucije i zato što ona vrši ovaj prevrat pod naprednijim uslovima evropske civilizacije uopšte i sa mnogo razvijenijim proleterijatom nego Engleska u XVII i Francuska u XVIII stoleću, te, prema tome, zato što nemačka buržoaska revolucija može da bude samo neposredna predigra proleterske revolucije.

Jednom reči, komunisti svuda pomažu svaki revolucionarni pokret protiv postojećeg društvenog i političkog stanja.

U svim tim pokretima oni ističu pitanje svojine, bez obzira na veću ili manju razvijenost njenog oblika, kao osnovno pitanje pokreta.

Naposletku, komunisti rade svuda na povezivanju i sporazumevanju demokratskih stranaka svih zemalja.

Komunisti s prezirom odbijaju da kriju svoje poglede i namere. Oni izjavljuju otvoreno da se njihovi ciljevi mogu postići samo nasilnim rušenjem čitavog dosadašnjeg društvenog poretka. Neka vladajuće klase drhte pred komunističkom revolucijom. U njoj proleteru nemaju šta da izgube sem svojih okova. A dobiće čitav svet.

Proleteru svih zemalja, ujedinite se!